

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

İSMAİL HAKKI BALTACIOĐLU¹ VE *HAYATIM* ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. (1998). Hayatım. (Yay. Haz., Ali. Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Dünya Yayınları.

Ali Egi 

Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü, Çankırı/Türkiye, aliegi86@gmail.com

Öz

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde yaşamış önemli bir eğitimci, yazar, hattat, siyasetçi ve bilim insanıdır. Sosyolojiden felsefeye, sanattan eğitime kadar birçok alanda eserler üretmiştir. Eserleri arasında dikkat çekenlerden biri otobiyografi ve anı türüne ait niteliklere sahip olan *Hayatım* adlı çalışmadır. Baltacıoğlu eserde kronolojik olarak çocukluk ve aile hayatına, eğitim ve mesleki kariyerine, Avrupa seyahatlerine ve Yeni Adam mecmuasının ortaya çıkış sürecine yer vermektedir. Eseri ile tarihsel anlamda döneminin kültürel ve politik durumuna ışık tutmaktadır. Özellikle Avrupa seyahati hakkındaki düşünceleri ve yaklaşımı günümüzde yurt dışına gitmeyi düşünen öğretmen ve öğrencilere rehber olabilecek niteliktedir. Kısacası *Hayatım*, eğitim ile ilgilenen her kişi ve kurumun rehber edinmesi gereken ihmal edilmiş kaynak bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Pedagoji, Eğitim, Biyografi

Abstract

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) is a prominent educationist, writer, calligrapher, politician and scientist who lived in Turkey in the Republican period. He has contributed works in many fields, from

¹İsmail Hakkı Baltacıoğlu üzerine yapılan çalışmalarda isim konusundaki farklı kullanımlar dikkat çekmektedir. Gerek Baltacıoğlu’nun kendi çalışmalarında gerekse hakkında yazılmış çalışmalarda “İsmayıl, İsmayıl, İsmayıl ve İsmail” şeklinde kullanımlar görülmektedir. Bu çalışmada başlık ve metin kısmında İsmail kullanımı tercih edilmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

sociology to philosophy, from art to education. One of his works that attracts attention is *Hayatım*, which has the characteristics of autobiography and memoir. In the book, Baltacıoğlu chronologically gives place to his childhood and family life, his education and professional career, his European travels and the evolution of “Yeni Adam” journal. He sheds light on the cultural and political situation of his period in the historical sense of this book. Especially his thoughts and approach to European travel can be a pedagogical guide for teachers and students who are considering going abroad even today. In short, *Hayatım* is a neglected book that every individual and institution interested in education should take as a guide.

Keywords: İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hayatım, Pedagogy, Education, Biography

İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinin önemli şahsiyetlerindedir. Eğitimci, yazar, hattat, siyasetçi ve bilim adamı olan Baltacıoğlu sosyolojiden felsefeye, sanattan eğitim ve psikolojiye kadar birçok alanda eserler üretmiştir. Eserleri arasında dikkat çekenlerden biri *Hayatım* adlı eseridir. Otobiyografi ve anı türüne dair niteliklere sahip *Hayatım*, Baltacıoğlu’nun 1936-1941 yılları arasında *Yeni Adam* mecmuasında tefrika şeklinde yazdıklarından hareketle yine yazarın oğlu Ali Y. Baltacıoğlu tarafından eserin özğün değerini bozmayacak biçimde sadeleştirmeler yapılarak yayına hazırlanmıştır. Kitap içerisinde kronolojik olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun çocukluk hayatından nasıl bir ailede yetiştiğine, okul yıllarından mesleki kariyerine, Avrupa seyahatlerinden Darülfünun Emirliğine (rektörlüğü) ve son olarak da *Yeni Adam* mecmuasının ortaya çıkış sürecine yer verilmektedir. Kitapta anılar dışında giriş kısmında Ali Y. Baltacıoğlu’nun hazırlamış olduğu bir sunuş ve son kısmında ise İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun eserlerinin listesi bulunmaktadır. Yaşadığı döneminin koşullarına sığmayan bir yaşam pratiği geliştiren Baltacıoğlu, *Hayatım* adlı eserinde içinde bulunduğu toplumu ve II. Meşrutiyet ile başlayan çok partili döneme kadar süren tarihini anlatmaktadır. Kitabın her bir bölümünde Baltacıoğlu’nun biyografisinin kilit noktaları

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

diyebileceğimiz çocukluk yaşamı (aile ve okul yılları), Avrupa seyahati, Darülfünun serüveni ve *Yeni Adam* mecmuası süreci detaylı açıklamalar ve akıcı bir dil ile okuyucuya sunulmaktadır.

Kitabın ilk kısımlarında Baltacıoğlu kişiliğinin oluşumunda etkili olan aile ve eğitim çevresine öncelik vermektedir. Çünkü İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun hayatında her anı bir iz bırakmıştır ve bu izlerin ne zaman, hangi koşullarda, ne tür deneyimler ile şekillendiğı birinci tekil şahıs ağzıyla oldukça açık ve samimi bir biçimde ifade edilmektedir. Annesinin yarı dinî yarı mistik ve de yarı ahlaki içerik taşıyan telkinlerinin yanında babasının aşladığı sosyal değer Türklüktür. Baltacıoğlu babasından dolayı Türk ve idealist olmaya yazgılı biri olmuştur. Aile sevgisi ve dededen başlayan ilişki ağları Baltacıoğlu’nun kişiliğinin temellerini atmıştır. Fakir, fedakâr fakat idealist bir babaya ve talihsiz, hasta ancak çalışkan bir anneye sahip olması, Baltacıoğlu’nun bilimsel ve kültürel hayatına farklı bir temel hazırlamıştır. Annesi, faydacılık ve estetiğın; babası da somut olanın, uygulamanın ve kültürün bir kişide vücut bulmuş hâlidir:

“Babam beni daha çok somut ve uygulamalı işlere götürüyor, hâlbuki annem hep soyut ve salt zihni bir kültür özlemiyle kızıtırıyordu” (s.9).²

Baltacıoğlu’nun kişiliğı ve zihni dünyası işte bu iki kuvvet arasında oluşmuştur. Bir yandan zanaata ve uygulamalı iş hayatına diğer yandan ise güzel sanatlara, estetiğe, soyut bilimlere ve felsefeye doğru yönelmiştir. Sosyalleşme sürecinde ilişki içinde bulunduğu tüm aktörler Baltacıoğlu’nun mantıksal ve ruhsal gelişimine katkıda bulunmuştur. Dedesinden ilköğretim öğretmenlerine kadar birçok kişi “iyi” veya “kötü” yönleriyle Baltacıoğlu’nun hayat bilincine girmiştir.

İlköğretim yıllarında öğretmenleri ile ilişkilerinde, öğrenci-öğretmen ve eğitim-öğretim meselelerine kafa yormaya

² Metin içerisinde parantez içerisinde bulunan sayılar ilgili eserin sayfa numarasını ifade etmektedir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

başlamıştır. Dönemindeki geleneksel eğitim ve öğretim teknikleri ile öğrenciye karşı yaklaşımların dezavantajlarını bu dönemlerde keşfetmeye başlamıştır. Çocukluk hayatının tükenmez hatıraları, sosyal koşulların yardımıyla Baltacıoğlu’nu eğitim ideolojisinde bütün sahte fikirleri önce yıkmaya -*Talim ve Terbiye’de* olduğu gibi- sonra da büsbütün bir eleştiriye götürmüştür. Özellikle idadi okulların (liseler) çocukların sosyal kişiliklerinin oluşumuna uygun olmadığını, onların Türk Milleti için “insan” değil, Abdülhamit için “efendi” yetiştirdiklerini vurgulamıştır. İlköğretim ve lise yıllarında karşılaştığı eğitim-öğretim dünyasının karşıtını Darülfünun’da bulmuştur. Baltacıoğlu için Darülfünun ceza ve ödülün olmadığı, öğretmenlerin arkadaş canlısı olduğu, içerisinde ilim havası solunan, bilimin her türlü sosyal değerdan üstün tutulduğu, öğretmenlerin sadece memuriyet maaşı için gelmedikleri, kendi kendini idare eden ideal bir hürriyet ve kişilik hayatıdır. Türkiye’nin ancak ilimle kurtulacağı ideali Baltacıoğlu’nda bu yıllarda şiddetli bir şekilde oluşmaya başlamıştır.

138

Ailesi memur olan Baltacıoğlu’nun kendisinin de bir dönem memuriyet hayatı olmuştur. Ancak bu hayat kendi deyişiyile renksiz ve biçimsizdir. Baltacıoğlu, tembellik, miskinlik ve ilgisizlik ile örülü memuriyet hayatının ardından mesleki hayatına yani öğretmenlik yaptığı yıllara ilişkin anılarını paylaşmaktadır. Bu noktada eserinde ilk görev yerinden ve o kurum ile arasındaki uyumsuzluğa rağmen el işi konusunda nasıl dikkat çektiğini vurgulamaktadır. Hayatta bir konu üzerinde uzman olmanın büyük bir kuvvet verdiğini ifade eden Baltacıoğlu, el işi konusunda kendisini geliştirmesi ve Avrupa’daki okullarda verilen eğitimi öğrenmesi amacıyla Avrupa’ya gönderilmiştir.

Pedagojik yaklaşımında ve hayat bilincinin gelişiminde bir dönüm noktası olan Avrupa, Baltacıoğlu’na göre gelişmenin ve yükselmenin bütün imkânlarını taşıyan ülkeleri bünyesinde barındırmaktadır. 1910 yılında gerçekleşen Avrupa deneyimi Baltacıoğlu’nun eğitim-öğretim hakkındaki görüşlerinin uygulamalı temellerini atmasını sağlayacak bir basamak olmuştur. Kısa sürede farklı Avrupa şehirlerine seyahatler

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

yapmıştır. Her ne kadar Belçika, İsviçre ve Almanya’ya seyahatlerde bulunmuş olsa da eserinde dikkat çeken iki seyahatten biri Fransa’ya diğeri ise İngiltere’ye dir. Seyahat konusunda her daim bir çocuk kadar heyecanlı ve öğrenmeye aç olan Baltacıoğlu öncelikle Fransa’ya gitmiştir. Avrupa’nın rasyonel ve aklın gereklerine uygun oluşan bir medeniyet olduğunu, bu medeniyetin mistik, esrarlı bir tarafı olmadığının tespitini yapmıştır. Laik, rasyonel ve psikolojik kartezyen pedagojinin yeri olan Fransa’nın pedagojik yapısını analiz eden Baltacıoğlu, bu ülkedeki öğretimin açıklığı ve sezgiciliğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarını ziyaret ederek deneyimleri derinlemesine anlatmıştır. Gittiği Avrupa şehirlerinde eğitim kurumları ile birlikte müzelere, tiyatrolara ve parklara da giderek izlenimlerini paylaşmıştır. Bu şekilde bir Avrupa kültürü imgesi, parçalı da olsa Baltacıoğlu’nun zihninde yer etmiştir. Fransa’dan sonra İngiltere’ye giden Baltacıoğlu, bu ülkede ilk dikkatini çeken şeyin hayat içgüdüünün canlılığı olduğunu vurgulamaktadır:

“İngilizler İngiltere’yi kendileri için yapmışlar, yabancılara göstermek ve övünmek için değil. Şehrin her tarafında, her işinde çalışan kuvvet, propaganda iradesi değil, hayat içgüdüüdür. Orada her şey fikir için değil, pratik içindir” (s.122).

Her şeyin fikir için değil de pratik için olduğu İngiltere, irrasyonel bir izlenim bırakmıştır Baltacıoğlu’nda. İngiliz eğitim sistemini anlamak için öğretmenlerin yöntemlerine dikkat çeken Baltacıoğlu, bu ülkede eğitimin sosyal hayatı olan bir organizasyon olduğunu görmüştür. Üstü çıplak öğrencilerin yüzme derslerinden, dilsiz öğrencilerin konuşmayı öğrenme derslerine kadar farklı sınıflarda öğrencilere verilen eğitimi ve öğretmenlerin yaklaşımlarını gözlemlemiştir. Doğa ve toplumla iç içe geçmiş sosyal-psikolojiye dayanan eğitim dünyası ile karşılaşması Baltacıoğlu’nun pedagoji anlayışında derin izler bırakmıştır. Okulun çocukları hayata hazırlamadığı, aksine onlara hayatı yaşatan bir kurum olduğunu görmüştür ve “hazırlamak” ile “yaşatmak” arasındaki tartışma Baltacıoğlu’nun pedagojideki temel uğraşı hâline gelmiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Batı’daki eğitim kurumlarında edinmiş olduğu yaratıcı ve kendince faydalı uygulamaları İstanbul’a dönüşte öğrencilere aktarmak isteyen Baltacıoğlu, ilk zamanlarda çeşitli engellerle karşılaşmıştır. Ancak mücadeleci karakteri onu konferanslar ve sergiler düzenlemeye ve çeşitli şekillerde bu “yeni” öğretim tekniklerini yaygınlaştırmaya yöneltmiştir. El işi ve resim konusunda donanımlı olmasına rağmen kafasında sürekli bir sanat kültürü vardır. Baltacıoğlu’na göre sanat kültürü geliştirilmezse millî ve insani kültür de gelişemeyecektir. Sanat kültürü ideali üstelik sınıfsal hiyerarşiye takılmayan, halkçı bir temele dayanmaktadır.

Baltacıoğlu, çocukluğunda eğitim hayatında deneyimlemiş olduğu yanlışları düzeltme fırsatını öğretmenlik yıllarında elde etmiştir. Materyalist olduğu gerekçesiyle eleştirilse de esasında kendisini güçlü bir idealist olarak tanımlayan Baltacıoğlu, değer ve teknik devrimini kabul eden bir yaklaşım geliştirmiştir. Dinde, ahlakta, sanatta, hukukta, eğitimde vb. eski sürünen fosil adına ne varsa yıkmak istediğini söylemektedir. Öğrencilerin sadece kitaplara değil aynı zamanda toplumsal hayata da hazırlanmaları gerektiğini savunan Baltacıoğlu, Avrupa’daki okullardaki açık hava okulu tasarımlarını İstanbul’a kazandırmaya çalışmıştır. Ulusal eğitim konusunda konferanslar yapmaya devam eden Baltacıoğlu, üniversite öğretiminin asıl ve meşru hedefinin, “hazır bilginin öğretilmesi değil, bilgiyi üretme tekniğinin öğretilmesi” olduğu üzerinde durmuştur. Eğitim ideali ve politikaları konusunda gerekli motivasyonu elde edemediği dönemlerde Baltacıoğlu, Anadolu’ya gitmiştir. Türklük ve Türk’ün hayat felsefesine ilişkin düşünceleri bu ziyaretler aracılığı ile kökleşmiştir. Anadolu’nun kendine has bir sanatı, kültürü ve yaşayışı olduğunu tespit eden Baltacıoğlu, özellikle köylünün gündelik yaşamı organize etme ve sürdürme biçimlerinden etkilenmiştir. Türkiye’yi iyice anlamak için bir Türk köyüne, iki Türk köylüsüne bakmak gerektiğini söylemektedir:

“İşte köylü, köylü kafası budur, dehşetli bir şey! Değme düşünür onunla düşünce yarışına çıkamaz. Çünkü köylü kafası kuru kavramlardan değil gerçeklerden örülmüştür, sertliği demir

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

zırhıktır. Değme edip, onunla söz yarışına çıkamaz. Çünkü köylü dili kitap dili değil, hayat dilidir” (s.248-249).

Köylü zihninin kuru kavramlarla değil gerçeklerle örüldüğünü, doğa ile içe içe yaşamın pratik bir usallık geliştirmiş olduğunu, köylü dilinin kitap dili değil hayat dili olduğunu ifade etmiştir. Avrupa kültüründen esinlendiği ögelerin Anadolu’nun kültüründe de olduğunu farkına varmıştır. Anadolu’da elde etmiş olduğu canlı deneyimler Baltacıoğlu’nun pedagojik perspektifini bir kat daha genişletmiştir.

Anadolu’nun ruhunu gören ve savaş yıllarında Anadolu için zaferin "kaçınılmaz" olduğunu ifade eden Baltacıoğlu üniversite hocalığı görevinden sonra Darülfünun emini (Cumhuriyet döneminin ilk rektörü, 1923-1925) olmuştur. Göreve başladıktan sonra gerek akademisyenlerin gerekse öğrencilerin yapısal sorunlarına dikkat çekmiştir. Üniversiteyi kendisine emanet en yüksek kültürün kurumu olarak gören Baltacıoğlu, üniversitenin fiziksel imkânlarını düzeltmeye girişmiştir. Özellikle merkez bir kütüphanenin oluşturulması fikrini savunmuştur. Bu kütüphane ile birlikte taşınamayan kütüphanelerin yangına karşı korunması konusunda göstermiş olduğu özen eserinde dikkat çekmektedir. Büyük Cihangir yangını tecrübe eden Baltacıoğlu, bilginin korunması ve gelecek nesillere aktarılması noktasında olağanüstü ve yenilikçi bir çaba sergilemiştir. Darülfünun’un zaman içinde olgunlaşabileceğini düşünen Baltacıoğlu, belirli ilkelerden dolayı üniversitede tensikat yapılması önerisine karşı gelmiş ve kişisel ihtiras ile dedikodulardan dolayı rektörlükten istifa etmiştir. 1933 yılında da Darülfünun’da gerçekleşen tasfiyede (Üniversite Reformu) görevine son verilen Baltacıoğlu, zor hayat koşulları altında kalmıştır:

“Ne yapacaktım? Pedagogmuşum, yazarmışım, hatipmişim: iyi ama insanım da, ölümlüyüm de: Yiyeceğim, içeceğim de.. Eğitim çağında çocuklarım var... Ne yapacağım? Beyazıt Meydanı’nda ders veremem, camide vaaz edemem ya! Para yok, pul yok, dış hayat deneyimi yok” (s. 318-319).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Tek geçim kaynağı olan öğretmenlik elinden alındığında travmatik bir ruh hâline bürünmüş olsa dahi her zamanki gibi mücadeleden vazgeçmemiştir. 1934’te bütün enerjisini Türk pedagoji tarihinin de önemli yayınlarından biri olan *Yeni Adam* adlı haftalık mecmuaya (46 yıl yayımlanıyor) yöneltmiştir. *Yeni Adam*’ın baskı süreçlerinde de ekonomik sıkıntılarla uğraşan Baltacıoğlu, çevresindeki bazı kişilerin -*Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Servet Yesarioğlu*- desteğiyle ayakta kalmıştır.

“Mali durumum günden güne bozuluyordu. Bir zaman geldi, ayağıma giydiğim ayakkabıların altına pençe vurdurmak için 75 kuruş biriktiremez oldum. Ayakkabılarım su alıyordu. Her gün içine mukavva koyup gezebiliyordum. Aç kaldığımız günler de olmuştu” (s.321).

Sonuçta sefaletle süren bir on yılın ardından *Milli Şef* (İsmet İnönü) ile buluşmasının ardından hayatında bir dönüm noktası gerçekleşmiştir. Ankara’da Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi’nde üniversite hocasına tekrar dönmüş ve ilerleyen yıllarda milletvekilliği görevinde de bulunmuştur.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin önemli düşünce, kültür ve bilim insanlarından. Eğitim konusunda çocukluğundan itibaren fark ettiği sıkıntıları, Batı’dan almış olduğu eğitim anlayışı ile ülkesinde yaygınlaştırma çabası içinde bulunmuş; özgürlükçü, modernist, yaratıcı, yenilikçi, kültürlü, görevini seven ve mücadeleci bir karakterdir. Pedagoji eğitimine vermiş olduğu önemi her defasında vurgulayan, ideallerinden hangi tür engel karşısına çıkarsa çıksın taviz vermeyen toplumcu bir düşünürdür. Karşısına çıkan her olaydan ve kişiden bir şeyler tecrübe eden Baltacıoğlu, *Hayatım* adlı eserinde yaşamışlıklarını canlı bir dille ifade etmektedir. Eleştirel düşünceden vazgeçmeden, geleneksel öğretim tekniklerine karşı ideal bir pedagoji yaklaşımını yerleştirmeye çalışmıştır. Sadece el işi dersi üzerinden zihninde genel eğitim sistemini dönüştürmek konusunda fikirler üretmiştir. Sanat ve zanaat arasında gidip gelen tartışmalara eserinde yer vermiştir.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve “Hayatım” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Disiplinli ve estetik bir düşünce tarzına sahip olan Baltacıoğlu, anılarını anlatırken canlı ve okuyucuya yaşanmışlık hissi veren bir dili tercih etmiştir. Okuyucuya güçlü bir şekilde oradaymış hissiyatını vermektedir. Her olaya ilişkin almış olduğu notları ile tarihsel anlamda önemli noktalara ışık tutmaktadır. Avrupa seyahati ile yapmış olduğu anlatımın yoğunluğu günümüzde yurt dışına gitmeyi düşünen öğretmen ve öğrencilere rehber olabilecek niteliktedir. Özellikle öğrenim hareketliliği programlarında Baltacıoğlu gibi eğitime değer veren kişilerin varlığı, eğitimin kalitesini de artırabilecektir. Ancak bu noktada Baltacıoğlu’nun sürekli vurguladığı noktayı unutmamak gerekmektedir. O da “göreve duyulan sevgi”dir. Baltacıoğlu bu eseri ile “hayatımıza giren kişilerin ve farklılıkların değerini nasıl bir hayat bilinci hâline ‘getiririz’in” deneyimini aktarmaktadır. Ona göre bir kişi yaşamak için ideallere sahip olmalıdır. Her şeyden öte sahip olunan ideallere ulaşırken de sahip olunan özün korunmasını ve sentezci bir yaklaşımın benimsenmesini öğütlemektedir. Bu haliyle *Hayatım*, eğitim ile ilgilenen her kişi ve kurumun rehber edinmesi gereken kaynak bir eserdir.